

EGYETEM ÉS POLITIKA A MAGYAR KÖZÉPKORBAN

Nem egészen száz év leforgása alatt Magyarországon, a középkor végén négy ízben alapítottak egyetemet, s nem sokkal később egy ötödiknek a szervezését is megkezdték. Mégsem maradt belőlük egy sem: a XVI. században hazánk a nyugati kereszténységhez tartozó Európa egyetlen egyetem nélküli országa volt. Az első magyar egyetem alapítása előtt csupán 19, 3, illetve 2 évvel korábban jöttek létre Közép-Európa többi egyetemei: a prágai, a krakkói, a bécsi. Hosszú ideig a megfelelő országok egyetlen egyetemei maradtak, de fennmaradtak s virágoznak ma is. Nagy Lajos, Zsigmond, Mátyás Magyarországa nem volt se gyengébb, se szegényebb a szomszédoknál, s mégis e nagy uralkodók idején egyik magyar egyetem sem tudott meggyökeresedni. Joggal felmerülhetett ezért a gyanú: talán nem érezték annyira szívügyüknek egy egyetem fennállását és virágzását hatalmas országukban, mint ahogy azt cseh, lengyel, osztrák kollegáik tették.

Az 1367-ben alapított pécsi universitást Nagy Lajos egyetemként szokták emlegetni. Pedig, míg IV. Károly, Nagy Kázmér, illetve Rudolf osztrák herceg személyesen is komoly szerepet játszottak a prágai, krakkói és bécsi egyetemek létrejöttében, addig Lajos esetében ilyesmiről nem tudunk, mint ahogy arról sem, hogy végül is hozott-e anyagi áldozatot az egyetem érdekében. Feltűnő, hogy a krakkói, bécsi és pécsi egyetemek alapítólevelét kibocsátó V. Orbán pápa egyedül a magyar király részéről nem látta biztosítottak az új egyetem ellátását: az alapítólevelé aláírásának másnapján ugyanis külön levélben figyelmeztette Lajost, — s egyedül őt! —, hogy az alapítás érvénytelen, ha a magisterek és doktorok fizetéséről nem fog gondoskodni. S az is árulkodó, hogy a Kázmér gondoskodásából megszületett és munkásságát éppen hogy megkezdő krakkói egyetem átmenetileg elsorvadt azt követően, hogy 1370-ben Lajos lépett a lengyel trónra. Ha Nagy Lajos nevét és aláírását adta is az egyetem létesítéséhez, annak érdemét elsősorban a külföldről ideszakadt, s a prágai egyetemet is jól ismerő Vilmos pécsi püspöknek kell tulajdonítanunk. Az anyagi feltételekről is ő gondoskodott.¹

De bármennyire is a pécsi püspök volt az ország leggazdagabb főpapja (ő fizette a legmagasabb pápai cenzust a magyar püspökök és érsekek között!), a jelek szerint Közép-Európában még egy gazdag püspökség sem biztosíthatta egymagában egy egyetem tartós fennállását. Hiszen még az uralkodók által támogatott krakkói és

¹ Vö. KLANICZAY TIBOR: Megoldott és megoldatlan kérdések az első magyar egyetem körül. ItK 1974. 161—178. — Uő: Hagyományok ébresztése. Bp. 1976. 136—165. (A pécsi egyetemre vonatkozó újabb szakirodalom felsorolását lásd a tanulmány jegyzeteiben.)

bécsi egyetemek fejlődése is átmenetileg megtorpant, s mindkettőt a XIV. század végén teljesen újjá kellett szervezni, szinte újraalapítani. Az 1390 tájára elhalt pécsi egyetem újjászervezésére azonban senki sem gondolt. A közép-európai egyetem-alapítások második hulláma során — hogy Székely György szerencsés kifejezését idézzem — nem az előző intézményt teremtik újjá, hanem másutt alapítanak új magyar egyetemet.²

Az 1395-ben alapított első óbudai egyetemről igen keveset tudunk, s különösen alapításának a körülményei homályosak. Voltaképpen csak az alapítás tényét ismerjük, hogy működött is egyáltalán, az bizonytalan. 1395. október 6-án kelt IX. Bonifác alapítólevele,³ s ugyanezen a napon kapott engedélyt Óvári Lukács óbudai prépost arra, hogy bár nem rendelkezik doktori címmel, az egyetem kancellárja legyen, s e tisztségét annak ellenére is viselje, hogy közben csanádi püspökké neveztetett ki. 1396. július 2-án Magister Johannes de Horow, aki az előző évben Bécsben Arisztotelészt magyarázta, engedélyt kért és kapott, hogy Budára távozhasson — feltehetően tanárnak, de hogy valóban elment és tanított-e, azt már nem tudjuk. Végül mikor 1397. március 22-én Óvári Lukács a csanádit a váradi püspökséggel cserélte fel, itteni pecsétjének feliratában is szerepel még a „cancellarius studii . . . veteris Budensis” kifejezés. Mindössze ennyi biztos adatunk van erről az egyetemről.⁴

Bár ez az alapítás már a királyi székhely közvetlen közelében, s — a bulla kivonata szerint — Zsigmond kérésére történt, a király aligha lehetett benne túlzottan érdekelve. Igaz, nehéz s megpróbáltatásokkal teli évek voltak ezek számára. A fundációban elsősorban Mária királynőnek lehetett komoly szerepe, hiszen Óbuda ekkor a királynő városa, s a királynői vár, valamint a Szent Péter-prépostság épülete megfelelő otthont jelentett volna az új intézménynek. Az alapítás ezért, úgy látszik, a királynő és a prépost akciója lehetett — ne feledjük, hogy a krakkói egyetem újraszervezése is a királynő, vagyis Mária nővére, Hedvig áldozatkészségének volt köszönhető. Mária ugyan 1395. május 17-én, tehát még a bulla kibocsátása előtt elhunyt, a prépost és leendő kancellár azonban már január 18-án, tehát még a királynő életében Rómában időzött, feltehetően a létesítendő egyetem ügyében utazva oda, úrnőjével egyetértésben.

Lukács kancellárnak végül is egyedül kellett megpróbálnia életre hívni az egyetemet, ami azonban nem sikerült neki. 1406-ban ő is meghalt, s ha egyáltalán meg is indult az oktatás, bajosan élhette túl az első és egyetlen kancellár halálát. Egyébként is, az 1405-ben megkoronázott új királynő, a tudományoknál az édes életet jobban kedvelő Borbála alighanem igényt tartott óbudai palotája használatára.

² SZÉKELY GYÖRGY: A pécsi és óbudai egyetem alapítása a közép-európai egyetemlétesítések összefüggéseiben. A Janus Pannonius Múzeum Évkönyve. 1967. 155—174.

³ H. DIENER: Zur Geschichte der Universitätsgründungen in Alt-Ofen (1395) und Nantes (1423). In: Quellen und Forschungen aus Italienischen Archiven und Bibliotheken 1963. 265—284.

⁴ L. S. DOMONKOS: The History of the Sigismundean Foundation of the University of Óbuda (Hungary). In: Studium generale. Studies offered to Astrik L. Gabriel. Notre Dame, Indiana 1967. 8—11.

XXIII. János ellenpápa, minden bizonnyal Zsigmond kérésére, 1410. augusztus 1-én új alapítólevelet adott ki a létesítendő óbudai egyetem számára. Mintha a király végül is felismerte volna, hogy országa nem lehet meg *studium generale* nélkül, s ezért első neje sikertelen kísérlete után ő vette kézbe az ügyet. Az így létrejött második óbudai egyetem körülményei azonban mást mutatnak.

1410 döntő esztendő Zsigmond pályafutásában. Májusban meghal Ruprecht német-római király, s ezzel Zsigmond előtt megnyílt az út a német birodalom élére; a császári korona várományosa lett. Ugyancsak 1410 első felében került sor XXIII. János „pisai” ellenpápa megválasztására. Üdvözlésére a király Ozorai Pipót küldte Bolognába az év májusában, s e küldetés már nemcsak a magyar király, hanem a leendő német-római császár politikai terveit is egyengetni volt hivatott. A birodalmi ügyek között az egyházpolitikaiak: az egyház reformja, a skizma megszüntetése és az eretnekség elleni küzdelem álltak az előtérben. E feladatokban Zsigmond egyik legfontosabb munkatársául és szövetségésül a korai humanizmus egyik nagy képviselőjét, Branda Castiglione piacentzai püspököt szemelte ki. 1403-ban járt először Magyarországon szentszéki küldetésben, s ekkor nyerhette meg Zsigmond bizalmát, aki 1410 elején segítette őt kiszabadítani Orlando Pallavicino rablólovag fogságából. Ozorai Pipo legfőbb feladata 1410 tavaszán-nyarán éppen az lett, hogy az új ellenpápától kieszközölje a piacentzai püspöknek legátusként Magyarországra küldését. Nagyon valószínű, hogy ekkor és Branda Castiglione küldetésével szoros összefüggésben került előterjesztésre Zsigmond egyetemalapítás iránti kérelme is.⁵

Ha ugyan az egész egyetemalapításnak nem éppen Branda Castiglione volt a kezdeményezője. A pápa intézkedései mindenesetre az ő kulcsszerepéről tanúskodnak. XXIII. János ugyanis 1410. augusztus 1-én (ugyanazon a napon!!!) nem egy, hanem két iratot adott ki a magyarországi egyetemalapítás ügyében.⁶ Az egyik a piacentzai püspöknek szól, melyben őt megbízza, hogy keressen Magyarországon alkalmas helyet egyetem számára. A másik viszont az óbudai egyetemet másodszor megalapító bulla. A hamarosan bíborossá emelt Branda Castiglione mindkét irattal a zsebében érkezett Magyarországra, s nyilván módja volt tetszése és belátása szerint vagy új helyet keresni az egyetemnek a hozzá intézett levél értelmében, vagy pedig, ha Óbudát alkalmasnak találta, akkor az ott létesítendő egyetemet jóváhagyó bullát venni elő, és hozzákezdeni az egyetem szervezéséhez. Tudjuk, hogy ez utóbbi lépésre került sor, már csak azért is, mert 1412-ben — vagyis kb. mikorra az egyetem szervezése befejeződhetett — Zsigmond őt tette meg a veszprémi püspökség adminisztrátorává, s ezzel a püspökség területén fekvő egyetem is az ő fennhatósága alá került.

Megfelelő adatok hiányában nem dönthető el, hogy a királynak vagy a kardinálisnak volt-e nagyobb szerepe az új egyetem felállításában. Biztos azonban, hogy a kettejük ügyéről volt szó, közös egyházpolitikai céljaik kívánták az új *studium generale* létesítését. E célok között az egyik nyilván a huszitaellenes

⁵ VAYER LAJOS: Masolino és Róma. Bp. 1962. 49—51. — DOMONKOS: i. m. 20—21. — TINO FOFANO: *Rapporti tra Italia e Ungheria in occasione delle legazioni del Cardinale Branda Castiglione (1350—1443)*. In: *Italia ed Ungheria nel Rinascimento*. Venezia—Firenze 1973. 67—78.

⁶ Szövegüket lásd DOMONKOS: i. m. 29—33.

küzdelem volt. A huszítává lett prágai egyetem ellensúlyozására Zsigmondnak saját országában is szüksége lehetett a hit védelmét szolgáló tudományos és oktatási intézményre. Talán az sem volt hatás nélkül a király elhatározására, hogy éppen néhány héttel Ozorai Pipó küldetése előtt hirdette Budán tanításait Prágai Jeromos. De talán még fontosabb volt, hogy az egyetemes zsinat összehívását kikényszerítő császárnak és bíboros elvbarátjának egy engedelmesen szavazó egyetemi delegáció álljon rendelkezésre. Feltűnő ugyanis, hogy míg mindössze két óbudai diák nevéől van tudomásunk 1412-ből, illetve 1415-ből, addig hét professzorának a nevét ismerjük, azokét ugyanis, akik az óbudai egyetemnek a konstanzi zsinaton megjelent delegációját alkották. Nem érdektelen felfigyelni a számokra: míg Párizs 13, Bécs, Heidelberg és Orléans pedig 8-8 főnyi delegációt küldött, addig Óbuda a maga hét tagjával megelőzi a 6-6 taggal képviselt Prágát és Londont, az 5-5 taggal szereplő Erfurtot, Avignont, Bolognát, Krakkót és a 3 delegátust küldő Oxfordot! ⁷ Az éppen hogy megalakult, valamennyi között legfiatalabb óbudai egyetemnek ilyen létszámú szereplése nyilván nem az egyetem súlyának, tekintélyének a kifejeződése, hanem politikai okok következménye. Mintha az egész egyetemalapításnak ez lett volna a legfőbb célja: egy Zsigmondnak alárendelt s így hozzá feltétlenül lojális egyetemi delegáció szereplése a zsinaton. Bizonyítani ezt nehéz volna. Tény azonban, hogy miután Husz és Jeromos elhamvadtak a konstanzi máglyán, miután a zsinat véget vetett a nyugati egyházszakadásnak s a reform elnapolásával befejezte munkáját — többé semmit sem hallunk a másodsorú is megalapított óbudai egyetemről. Nehéz volna megszabadulnunk attól a gyanútól, hogy Zsigmond nem az ország központi művelődési intézményét akarta megteremteni, hanem aktuális politikai célok érdekében volt csak szüksége egy ilyen intézményre. A politikai időszerűség elmúlt, az egyetem mint politikai eszköz betöltötte szerepét — a király és császár ezután már nyugodtan sorsára hagyhatta.

De talán Mátyás másképpen járt el. Hiszen ő műveltségében, a kultúrafejlesztés céltudatosságában valamennyi elődjét felülmúlta. Anélkül, hogy Mátyás kulturális érdemeit a legcsekélyebb mértékben is kétségbe vonnám, a pozsonyi egyetem története több elgondolkodtató mozzanatot tár elénk. ⁸ Mindenekelőtt hangsúlyoznom kell, hogy az Academia Istropolitana nem Mátyás, hanem Vitéz János létesítménye. Az egyetem alapítása iránti kérést ugyan Mátyás nevében fogalmazták, de erre csak 1465-ben, Vitéz esztergomi érsekké emelésének évében került sor, s a pápánál a kérést nem más terjesztette elő, mint Janus Pannonius. ⁹ A pápa válasza is Vitézhez és Janushoz van címezve, s ebben nem a királyt, hanem az

⁷ Uo. 22—24.

⁸ A pozsonyi egyetemre vonatkozó legfontosabb irodalom: CSÁSZÁR MIHÁLY: Az Academia Istropolitana, Mátyás király pozsonyi egyeteme. Pozsony 1914. — Humanizmus a renesancia na Slovensku v 15—16. storočí. Bratislava 1967. 5—99. — KAROL REBRO: K dejinám Academie Istropolitany. In: Slovenská Archivistika 1967. 3—28. — Leslie S. Domonkos: The Origins of the University of Pozsony. In: The New Review. A Journal of East-European History. (Toronto) 1969. 270—289. — ASTRİK L. GABRIEL: The Mediaeval Universities of Pécs and Pozsony. Frankfurt a. M. 1969. 37—50.

⁹ Közölve BÉKEFI REMIG: A pécsi egyetem. Bp. 1909. 131.

érseket hatalmazza fel az egyetem megszervezésére.¹⁰ Nem véletlenül emlegették az egykorú bécsiek Vitéz egyetemeként a pozsonyi studium generalét, és a jól értesült Vespasiano da Bisticci is úgy nyilatkozott róla Vitéz-életrajzában, hogy „egli ordinò uno degnissimo istudio”, s kiemeli áldozatkészségét is: „fecevi condurre i più dotti uomini che potè trovare in Italia, non guardando a salare ignuno.”¹¹ Arról viszont semmi adat sincs, hogy a király viselte volna a tanárok fizetésének terheit.

Árulkodó az egyetem helyének kérdése. Ha Mátyás szerepe lett volna a döntő, akkor az egyetem alighanem Budán vagy a korábbi egyetem színhelyén, Óbudán jött volna létre. Lehet, hogy Mátyás szívesen látta volna az egyetemet székhelyén, csak hogy a főváros a veszprémi püspökség területéhez tartozott, s ha a költségeket az esztergomi érsek fedezte, akkor csak az ő egyházmegyéje jöhetett szóba. A logikus az lett volna, hogy az új universitas az érseki székhelyen, Esztergomban alakuljon meg, s Vitéz minden bizonnyal ezt szerette volna. A pápai engedély azonban ezen az egy ponton megkötötte a kezét: Vitézt hatalmazta ugyan fel az egyetem megalapítására, de a király által kijelölt helyen. Bizonyára a király döntött tehát Pozsony kiválasztásában, mégpedig nyilván nem művelődéspolitikai megfontolásból, hiszen semmiképpen sem szerencsés választás az ország peremére, s a virágzó bécsi egyetemtől egy napi járásnyira helyezni királysága egyetlen egyetemét. A döntés oka azért csak politikai lehetett. A dátumok figyelemreméltó összeesésének lehetünk a tanúi: 1465-ben kelt a pápai engedély, 1466-ban kerül napirendre a Podiebrád elleni háború kérdése, 1467-ben kezdi el működését a pozsonyi egyetem, 1468-ban indul meg a cseh háború. A huszitizmus elleni ideológiai bázisnak szánta volna Mátyás az egyetemet? Adatunk nincs rá, de ha számításba vesszük, hogy a király éppen ezekben az években tetszelgett az egyház védőjének és az eretnekek elleni keresztes hadjárat vezérének a szerepében, akkor talán nem alaptalanul gyanítunk itt összefüggést. Még inkább a cseh kérdéssel való kapcsolat feltételezésére engednek következtetni az egyetem elhalásának körülményei. Miképpen az egyetem megalakulása a cseh háború megindulásával esik egybe, úgy megszűnése a cseh háborúk végével.¹²

A pozsonyi egyetem történetének egyik legvitatottabb kérdése az egyetem fennállásának időtartama, megszűnésének időpontja. Fennállásáról a legkésőbbi hiteles és biztos adat 1474-ből származik. Az adatot Csapodi Csabának köszönhetjük, aki a közelmúltban egy cikkében ismertette a bécsi Nationalbibliotheknak egy, a pozsonyi egyetem tulajdonában volt kódexét.¹³ Az ebben olvasható egyik bejegyzés szerint a könyvet 1474-ben Sigismundus Obrecht de Lengenveldt, a teológia baccalaureusa adta az egyetemnek az avatásért járó 3 forintos taksa fejében. Ezt követően egyetlen adat sem vall többé az egyetem fennállásáról. Az

¹⁰ Közölve Császár: i. m. 101—102.

¹¹ Vespasiano da Bisticci: *Le vite*. I. Ed. A. GRECO. Firenze 1970. 322.

¹² Vö. KLANICZAY TIBOR: A keresztes had eszméje és a Mátyás-mítosz. *ItK* 1975. 1—14. — Uő: *Hagyományok ébresztése*. Bp. 1976. 166—190.

¹³ CSAPODI CSABA: Ein erhalten gebliebenes Buch der „Academia Istropolitana”. In: *Armarium*. Bp. 1976. 45—48.

1486-ban elhunyt Schomberg György pozsonyi prépost sírkövén ugyan az is olvasható, hogy az egyetem vicekancellárja — de a sírkövet már 16 évvel korábban kifaragták, az az érseki levél pedig, mely a prépostságban utódját, Sánkfalvi Antalt tisztségében megerősíti, egy szót sem szól egyetemi alkancellárságról.¹⁴ Másrészt az is igaz, hogy a pozsonyi városi számadáskönyvekben még a század legvégén is gyakran szó esik a „hohenschul”-ban végzett munkálatokról, de a fogalmazásokból kétséget kizáróan kitűnik, hogy ezzel az elnevezéssel nem az intézményt, hanem az egykori intézmény épületét jelölték. (Pl. 1501-ből: „... mitsamt dem hause die hohenschul genant... ”¹⁵)

Érdemes a pozsonyi egyetem épületei kérdésének egy kis figyelmet szentelnünk. Az a ma is álló épületkomplexum, mely Pozsonyban az Academia Istropolitana épületeként ismeretes, eredetileg két házból állt; az egyik a királyé volt, melyet ő bocsátott rendelkezésre, a másikat pedig Vitéz vásárolta meg az egyetem céljaira. Vendelín Jankovič legújabb kutatásai nyomán tudjuk azonban, hogy ebben az egyesített két épületben a kollégium, a diákok szállása volt elhelyezve, míg az oktatás céljaira egy harmadik, ma a préposti palotába bekebelezett épület szolgált.¹⁶ Ez utóbbit „curia”-ként emlegetik, s a városi számadások között még 1466. október 22-én is mint „kunigs kameran” említik. Vagyis ez is királyi tulajdon, sőt eredetileg királyi szállás, melyet a számadások tanúsága szerint csak 1467 nyarán alakítottak át egyetemi célra.¹⁷

A számadások ezután tíz évig hallgatnak a „hohenschul”-ban végzett munkálatokról. 1477 őszén azonban lázas ütemben újrakezdődnek: megjavítják azt a hidat, amelyen az épületből kerülő nélkül át lehet jutni a prépostsági templomot körülvevő temető falán s közvetlenül menni a templomba.¹⁸ Nem valószínű, hogy a diákok vagy tanárok kényelmét akarták volna ezzel szolgálni. Árulkodó, hogy a munkálatokat egy bizonyos Wolfgang von Krembs, a „kunigs Pawmeister” vezeti,¹⁹ s az is, hogy Mátyás megvásárol három szomszédos házat, azokat lerontatja, s helyükön pompás kertet, „kunigs garth”-t létesít, mely még a XVI. században is fényes ünnepségek, lakomák színhelye volt.²⁰ Ha ehhez még hozzávesszük, hogy 1490-ben a király puskáit raktározzák az épületben, valamint egy későbbi jól értesült tanúnak azt a híradását, hogy „deficiente universitate illa domus occupata fuerit per aulicos”,²¹ akkor jogos az a következtetésünk, hogy legkésőbb 1477-ben Mátyás az épületet újra királyi célra rendeztette be. Ez év június 12-én üzent hadat a király III. Frigyesnek, s ez év nyarán udvara, az új királynéval,

¹⁴ KNAUZ NÁNDOR: A pozsonyi prépostság. Új Magyar Sion 1880—1881. 112—113. Kny. is.

¹⁵ CSÁSZÁR: i. m. 132.

¹⁶ VENDELÍN JANKOVIČ: O budovách Academie Istropolitany. In: Humanizmus a renesancia na Slovensku v 15—16. storočí. Bratislava 1967. 94—99.

¹⁷ Vagyis a reprezentatív egyetemi épület azonos volt azzal a királyi curiával, melynek helyét a korábbi szakirodalom, s ennek nyomán BALOGH JOLÁN is (A művészet Mátyás király udvarában. Budapest 1966. I. 176) egy másik, az egyetemi épületekkel szomszédos telken jelölte meg.

¹⁸ CSÁSZÁR: i. m. 120.

¹⁹ BALOGH: i. m. I. 177.

²⁰ Uo. 176.

²¹ CSÁSZÁR: i. m. 123, 138.

Beatrixszal együtt Pozsonyba költözött. A király, de különösen a királyné ettől kezdve sokat és hosszasan időzött a városban, mégpedig a néhány évvel azelőtt még egyetemi oktatás céljára használt, s most kellően átalakított, megszépített épületben. 1477-ben az Academia Istropolitana tehát már nem működött.

De mi lett a kollégiummal? Feltűnő, hogy 1472. április 30-án Vitéz János az épületnek azt a felét, amely az ő tulajdonában volt, öt nemes szolgájának adományozta.²² Ez az adat arra mutat, hogy hatalmának megtörése után, nem sokkal halála előtt az alapító érsek levette kezét az egyetemről, s másképp óhajtott intézkedni az egyetemnek rendelkezésre bocsátott pozsonyi házáról. De talán valószínűbb, hogy levették a kezét, vagyis, hogy politikai bukásával együtt járt kancellári szerepének megszűnése is, s ezért próbálta legalább vagyonát menteni. A Vitéz tulajdonában volt épületet azonban a jelek szerint a király vette birtokba: még az 1490-es évek elején Corvin János, majd Ulászló intézkednek felőle. De különösen érdekesek a telekkönyvi bejegyzések. 1473. január 5-én, tehát nem sokkal Vitéz halála után az ő épületrészét „Her Jörg vom Stain”, vagyis Georg Stein, Mátyás boroszlói származású diplomatája és bizalmi embere nevére telekkönyvezték.²³ Hogy neki adta-e a király vagy pedig csak használatra engedte át neki, avagy Stein amolyan királyi-állami biztosként került bejegyzésre — nem tudjuk. Az egyetem ekkor még működött. Öt évvel később, amikor viszont már nem működött, egy újabb telekkönyvi bejegyzéssel találkozunk: a kollégium céljára szolgáló épület mindkét részét ekkor egy bizonyos Angelus Rangon von Pern nevére írják.

A pozsonyi egyetem monográfusa valamely berni származású német kanonokot sejtett e név mögött,²⁴ pedig a név eredeti formája: Angelo Rangone da Verona, aki nem más, mint a ferences Gabriele Rangonénak, azaz Veronai Gábor egri püspöknek, majd bíborosnak, Mátyás kancellárjának az öccse. Ismeretes, hogy ha a reneszánsz korában valaki egy külföldi országban méltóságba került, hamarosan jött utána az egész pereputty is. Nincs mit csodálkoznunk azon, hogy megjelent és Mátyás szolgálatába lépett az egri püspök unokaöccse, Francesco Fontana, s hogy idejött szerencsét próbálni nála jóval fiatalabb (talán más anyától származó) testvéröccse is. Ez az Angelo nem tündökölt kiválóságával. 1488-ban éppen unokatestvére, Francesco Fontana perli őt bizonyos neki járó komoly összegek eltulajdonítása miatt. Úgy látszik, a pert elvesztette, mert míg 1482-ben mint jómódú ember szerepel a veronai adózók jegyzékében, 1492-ben már szegény, s 1502-ben még szegényebb.²⁵ Maga Mátyás is könnyelmű ifjúnak titulálja egy 1481. március 10-én kelt, éppen bátyjához, a már Itáliába visszaköltözött Gáborhoz írt levelében. Megtudjuk innen, hogy Angelo a királynő kíséretéhez tartozott, s hogy a

²² Uo. 118.

²³ Uo. 73. (A szerző a telekkönyvben olvasható nevet tévesen Schomberg György pozsonyi préposttal és egyetemi alkancellárral azonosította.)

²⁴ Uo. 62.

²⁵ RAFFAELLO BREZZONI: Nuovi documenti su Fra Gabriele da Verona. In: *Le Venezie Francescane*. 1933. 23—25.

király s a bíboros fivér rosszallását azzal érdemelte ki, hogy feleségül vette a királynő egyik szolgáját, és ezután már nem akart tisztességes munkát vállalni.²⁶ Nagy valószínűség szerint már 1478-ban is a királynő mellett szolgált, amikor az éppen Pozsonyban időzött a korábbi egyetemi épületből visszaalakított curiában. Ekkor írták az ő nevére a szomszédos kollégiumi épületet.

De talán már korábban is köze lehetett Angelónak a pozsonyi egyetemhez, 1473-ban feltűnik ugyanis egy bizonyos Angelus, akit a káptalan Wolfgangus Prechtl doctorral együtt disztrakomán látott vendégül. Sőt ugyanezt az Angelust nem sokkal később a káptalan újra megvendégelte (ez alkalommal hat tyúkot vágtak le). Minthogy a mi Angelónkra vonatkozóan 1473-ból való a Magyarországra jövelele előtti utolsó itáliai adat, hajlandók volnánk arra gondolni, hogy a püspök kancellár öccsét fogadták ilyen megtiszteltetéssel. Annál is inkább, mert Wolfgangus Prechtl királyi káplánról tudjuk, hogy Veronai Gábor bizalmi embere volt, s így érthető lenne, hogy a káptalan sietett a nagy hatalmú egri püspök bizalmasát és rokonát méltó módon fogadni. Csupán az a bökkenő, hogy forrásunk nemcsak Prechtlt, hanem Angelust is „doctor”-nak nevezi, márpedig a mi Angelónk sohasem végzett egyetemet, s 1473-ban egyébként is még csak 18 éves volt. Lehet persze, hogy a forrás adata hibás, ugyanis értesülésünk csupán egy a pozsonyi káptalanban készült, XVIII. századi „series canonicorum”-ból származik. Ez pedig a „hospites honorati”-ra vonatkozó adatát egy, ma már nem fellelhető „liber rationum”-ból veszi.²⁷ Amennyiben akár a káptalani számadások egykorú feljegyzője, akár a XVIII. századi kézirat összeállítója távedett a doktori cím és az Angelus név összekapcsolásakor, s Angelo Rangone da Verona már 1473-ban is járt valamilyen megbízással Pozsonyban, akkor a kép még világosabb lenne. Még inkább kitűnne ugyanis, hogy az egyetemhez, s főleg annak elhalásához komoly köze lehetett Veronai Gábor kancellárnak.

Nem is időztem volna ennyit a jelentéktelen Angelo személyénél, ha nem óhajtottam volna bátyjára terelni a figyelmet. Történetírásunk és művelődéstörténetünk még adós Gabriele Rangone magyarországi tevékenységének részletes feltárásával és értékelésével. Benne kell látnunk ugyanis Mátyás cseh politikájának egyik kulcsemberét. Találkozásuk szükségszerű volt attól a pillanattól kezdve, hogy Mátyást politikai érdekei a cseh korona megszerzésére indították. Minthogy ezt a törekvését csak az eretnekek elleni küzdelem eszméjével lehetett elfogadhatóvá tennie hazai és nemzetközi szinten egyaránt, kapóra jött neki az 1467-ben a husziták ellen Csehországba és a környező országokba rendelt inkvizítor személye. A szentszék immár évtizedek óta az obszerváns ferencesekre támaszkodott a közép-európai eretnekekkel szembeni harcban, s közülük választotta ki az ebben illetékes inkvizítort. A sort Giacomo della Marcha (Marchiai Jakab) nyitotta meg, az ő művét volt hivatott folytatni Kapisztrán, akinek egyik társaként érkezett Közép-

²⁶ Magyar humanisták levelei. Kiad.. V. KOVÁCS SÁNDOR. Bp. 1971. 270—271.

²⁷ Szlovák Állami Levéltár. Pozsonyi Káptalan levéltára. Caps. K. 10, 28. fol. 8b. (A szöveget részben hiányosan, részben önkényes betoldásokkal közli CAROLUS RIMELY: Capitulum insignis ecclesiae collegiatae Posoniensis. Pozsony 1880. 258.)

Európába Gabriele Rangone, hogy majd több mint tíz évvel mestere halála után nyomába lépjen. Addig Ausztriában tevékenykedett, s nem tudjuk pontosan, mikor kezdődtek Mátyással való kapcsolatai. Az azonban biztos, hogy a 60-as évek végétől kezdve egyre nélkülözhetlenebb lett számára.

Személyében a szentszék bizalmi embere kezdett egyre fontosabb tisztségeket betölteni Mátyás országában. Se szeri, se száma a pápai iratoknak, melyek magasztalják a „circa rem fidei, maxime Bohemorum haereticorum, diligens et studiosus” Gabriele Rangonét és figyelmeztetik Mátyást, hogy mindenben órá hallgasson. Különösen 1471-től kezdve növekszik szerepe: ő tájékoztatja Mátyást a pápa szándékairól, rajta keresztül érkeznek az olaszországi pénzek stb.²⁸ Talán a Vitéz-féle összeesküvés indítóokai között is szerepet játszhatott a ferences inkvizitor, s egyben pápai legátus, s egy-kettőre erdélyi püspök politikai karrierjének gyors emelkedése s Mátyásra gyakorolt befolyása. Vajon nem lehetett a cseh háború küszöbén éppen ő a király egyik ösztönzője az egyetem székhelyének megválasztásában? S a Vitéz-összeesküvés után vajon nem lehetett éppen neki döntő szerepe az egyetem további sorsának alakulásában? Nem tudjuk, hogy Vitéz bukása után volt-e más, újabb főkancellárja a pozsonyi egyetemnek. Az új érseknek, Beckensloernek esetleges ilyen funkciójáról semmi hír sincs. Valószínű ezért, hogy az egyetem valamilyen módon és címen az egri püspökségbe frissen beültetett, a király abszolút bizalmát élvező, s különösen az összeesküvés után legfőbb politikai munkatársává lett Veronai Gábornak az ellenőrzése alá került. Ha e feltevés megállja a helyét, akkor rögtön érthetővé válik öccsének — egyébként érthetetlen — felbukkanása az egyetem körül.

Vitéz János — kétséget kizáróan — humanista szellemben tervezte és próbálta a pozsonyi egyetemet létrehozni. Alapítása azonban már születése pillanatában függvénye lett a különböző politikai elképzeléseknek, melyek azután sorsát meghatározták. Kedvezőtlen helyen kellett az egyetemet megalapítani, majd az egyetem alapító kancellárjának politikai bukása folytán bizalmatlanság vehette körül az intézményt, s az nem fejlődhetett tovább az eredeti célkitűzések szellemében. Talán éppen a ferences főinkvizitor szava válhatott döntővé az egyetem utolsó éveiben. Ezzel azonban sorsa meg is pecsételődött. A 70-es évek derekán Mátyás már kiábrándult a cseh háborúból, egész politikájában fordulat volt készülőben, a cseh-huszita ügyek szakértőjének, Veronai Gábornak a fontossága is csökkent a szemében — miért erőltette volna a tengődő pozsonyi egyetem fenntartását. Az épületre amúgy is szüksége volt.

De talán lassan felismerte eddigre, hogy országának igenis szüksége volna erős, jól szervezett, anyagilag is biztosan megalapozott egyetemre, a „studia humanitatis” magyarországi otthonára, mely királyságnak éppoly díszje lehet majd, mint palotája, mint páratlan könyvtára. Az 1470-es évek végén el is kezdte az új budai egyetem szervezését; a teológiai oktatás a budai domonkos kolostorban 1481-ben, úgy látszik, meg is indult, s élete végén megtörténtek az előkészületek az artes

²⁸ Vö. Bullarium Franciscanum. S. n. II. Firenze 1939. 1411, 1678, 1679, 1695, 1696 stb. sz.

fakultása épületének felépítésére.²⁹ A felismerés azonban későn jött, a tervezett budai egyetem sohasem jött létre. Így Mátyás korának egyetlen universitása a pozsonyi maradt, mely éppoly hamar elenyészett, mint a Nagy Lajos vagy Zsigmond kori alapítások.

Valamennyi középkori egyetemünk létrejötte és elhalása más-más körülmények között ment végbe. Közös azonban sorsukban, hogy egyik esetben sem az ország vezetőinek az a felismerése sürgette létrejöttüket, hogy az országnak végre-valahára (vagy ahogy több évszázaddal később s éppen az egyetem ügyében Apáczai Csere János mondta: „immár-elvégtére”) rendelkeznie kell egyetemmel. Hosszú távú, messze előrenéző politikai bölcsességre lett volna ehhez szükség, ehelyett az egyetemek sorsa függvénye lett a rövid távú, időszerű politikai érdekeknek, céloknak. Ez pedig katasztrófális következményekkel járt a magyar művelődésre. Mert hiába jártak százak és ezrek a legjobb külföldi egyetemekre, hazai universitas nélkül nem jöhettek létre az országon belül igazi tudományos központok, nem készülhettek tudományos művek, nem alakulhatott ki tudományos könyvkiadás, nem nevelődhetett ki egy olyan — legalább szűk — réteg, melynek a tudománnyal való foglalkozás főhivatása. Mályusz Elemér, a középkori magyar egyházi személyek könyvkultúráját vizsgálva, felhívta a figyelmet arra, hogy míg a fennmaradt könyvjegyzékek tulajdonosaik széles körű és sokszor korszerű műveltségéről vallanak, s nem nélkülözik az alapvető summákat, a klasszikusokat, addig e jegyzékekből teljesen hiányoznak az értekezések, a tudományos aprómunka termékei, vagyis mindaz, amit ma „szakirodalomnak” nevezünk.³⁰ Voltak művelt emberek a középkori és reneszánsz kori Magyarországon, de az elméleti szakemberek, a professzorok hiányoztak. Dőreség lenne azt hinni, hogy csak a professzorok fejlesztik a tudományt, professzorok nélkül azonban egyetlen európai ország sem tudott eljutni a tudományos tevékenység magas fokára. A középkori magyar egyetemek sikertelensége ezért a magyar kultúra egyik nagy gyengeségének a forrása lett. Végző fokon itt van annak a sokáig kiható rendellenességnek a gyökere, hogy inkább a zsenik és dilettánsok országa lettünk, semmint a szolid szakembereké.

²⁹ HARSÁNYI ANDRÁS: A domonkosrend Magyarországon a reformáció előtt. Debrecen 1938. 145—230. — FEUERNÉ TÓTH RÓZSA: A budai „schola”: Mátyás király és Chimenti Camicia reneszánsz ideálvárosnegyed terve. Építés—Építészettudomány 1974. 373—385.

³⁰ MÁLYUSZ ELEMÉR: Egyházi társadalom a középkori Magyarországon. Bp. 1971. 322.